

**НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

БАРАБАШ Юрій Григорович

УДК 342:316.285

**ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІ КОНФЛІКТИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ
ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

Спеціальність 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Харків - 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі конституційного права України Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант:

– доктор юридичних наук, професор **Петришин Олександр Віталійович**, Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, завідувач кафедри теорії держави і права, академік АПрН України

Офіційні опоненти:

– доктор юридичних наук, професор **Скрипнюк Олександр Васильович**, Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва АПрН України, завідувач відділу теорії та історії приватного права, академік АПрН України;

– доктор юридичних наук, професор **Колодій Анатолій Миколайович**, Київський національний університет внутрішніх справ, начальник кафедри конституційного та міжнародного права;

– доктор юридичних наук, професор **Георгіца Аурел Зиновійович**, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, завідувач кафедри міжнародного права.

Захист відбудеться 01 жовтня 2009 р. о 10-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 в Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого (61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70).

Автореферат розісланий 28 серпня 2009 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.П. Колісник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Розвиток української державності на сучасному етапі відзначається цілою хвилею вкрай шкідливих для державного управління державно-правових конфліктів. Мало не кожного дня український політикум продукує декілька гострих протистоянь на вищому владному рівні. Тому не дивним є те, що новітнім об'єктом наукових досліджень останнім часом стали конфлікти, що виникають між вищими органами влади, їх сутність, динаміка протікання, детермінація факторів внутрішнього та зовнішнього характеру, механізми їх розв'язання. Подібного роду протистояння вивчаються соціологами, політологами та представниками юридичної науки, насамперед вченими-конституціоналістами.

Що стосується науки конституційного права, то лише за останні роки до категоріального апарату цієї галузі публічного права стали входити такі терміни, як «державно-правовий конфлікт», «конституційний конфлікт», «конституційна криза», «парламентська криза», «урядова криза», «конституційно-правовий спір». Тривалий час, насамперед за радянських часів, ці питання, тобто конфліктні стани, що можуть періодично виникати між державно-владними суб'єктами, замовчувались і практично не вивчалися, а якщо і розглядалися, то лише з описової точки зору. Причини та форми усунення конфліктів аналізувалися не стільки з конституційно-правової, скільки з політичних позицій. Ситуація з науковим пошуком змінилася після здобуття Україною незалежності і реформування конституційного ладу через прийняття низки важливих конституційних актів.

Значний внесок у дослідження державно-правових конфліктів був зроблений Ю. М. Тодикою, який першим порушив питання про наявність такого об'єкта публічно-правової науки. Слід також відмітити доробок таких вітчизняних вчених, як М. І. Панов та Л. М. Герасіна. Використовуючи спеціальні знання в галузі політичної та соціологічної конфліктології, вони проаналізували явище політико-правових конфліктів, що виникають між суб'єктами конституційного права, та запропонували власні механізми їх розв'язання. Серед інших сучасних конституційно-правових досліджень варто відзначити кандидатську дисертацію А. А. Єзерова «Конституційний конфлікт як феномен та процес в Україні». У своїй роботі він здійснив дослідження особливостей та закономірностей конституційного конфлікту як феномену і процесу політико-правової реальності сучасного державотворення в Україні.

Велику увагу вивченню теоретико-методологічних проблем державно-правової конфліктології приділяли такі вчені, як О.В. Брежнев, А.В. Глухова, О.В. Дмитрієв, Ю.Г. Запрудський, Г.П. Клімова, В.М. Кривцова, В.М. Кудрявцев, А.М. Медушевський, Т.М. Пряхіна, А.О. Селіванов, Є.І. Степанов та ін. Окремі питання попередження та врегулювання цього різновиду взаємодії владних суб'єктів були предметом дослідження В.Б. Авер'янова, М.О. Баймуратова, Ю.М. Бисаги, А.З. Георгіци, Р.Ф. Гринюка, А.П. Зайця, В.М. Кампо, В.П. Колісника, А.М. Колодія, І.О. Кресіної, Л.Т. Кривенко, Н.Р. Нижник,

М.П. Орзіха, О.В. Петришина, В.Ф. Погорілка, В.В. Речицького, О.В. Скрипнюка, В.Л. Федоренка, В.М. Шаповала та ін.

Разом з тим, існує потреба в комплексному дослідженні питань державно-правової конфліктології, ключовою методологічною ознакою якого має стати відмежування конституційно-правової матерії від традиційних сфер політології та соціології заради забезпечення чистоти дослідження як суто публічно-правового. При цьому суттєвим є акцентування уваги на специфіці політичних відносин, що входять до предмету конституційно-правового регулювання, з точки зору конфліктогенності діяльності суб'єктів таких відносин, особливо в умовах становлення демократичних процесів та інститутів. Внаслідок цього в теорії конституційного права має сформуватися доктринальне уявлення про конфліктологічний підхід в регулюванні державно-владних відносин, заснований на усвідомленні того, що в демократичних умовах відносини всередині владного механізму, особливо між вищими органами влади, можуть становити собою як кооперацію, так і конфлікт між суб'єктами таких відносин.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в межах та відповідно до цільової комплексної програми “Права людини та проблеми становлення, організації і функціонування органів державної влади і місцевого самоврядування” № 0106u002285.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є наукова розробка теорії державно-правових конфліктів та, на основі цього, цілісної концепції конституційно-правового регулювання державно-владних відносин, заснованої на врахуванні конфронтаційної моделі поведінки суб'єктів конституційного права при виробленні та реалізації державної політики.

Для досягнення визначеної мети в дисертації поставлено такі завдання:

- визначити сутність і змістовні характеристики державно-правового конфлікту як категорії науки конституційного права;
- дослідити конфліктологічний підхід у конституційно-правовому регулюванні владних відносин;
- здійснити аналіз використання поняття «конфлікт» у конституційному законодавстві;
- з'ясувати систему факторів, що впливають на стан та динаміку державно-правових конфліктів;
- з'ясувати конфліктогенний потенціал дискреційних повноважень вищих органів влади та умови ефективності їх реалізації;
- встановити вплив моделі формування вищих органів влади на ступінь конфліктності у їх діяльності;
- показати значення «конкуруючої» компетенції як фактора конфліктності у владному

середовищі;

- обґрунтувати вплив інституту розпуску парламенту в процесі розгляду та затвердження змін до Основного Закону України на зменшення конфліктності у владному середовищі;
- з'ясувати причини конфліктів, що виникають при зміні конституційної системи публічної влади, та форми запобігання (врегулювання) подібних конфліктів;
- розробити змістовну характеристику інституту розпуску парламенту, його конституційної регламентації та практику застосування в Україні та зарубіжних країнах в контексті врегулювання державно-правових конфліктів;
- з'ясувати конфліктогенний потенціал інституту референдуму;
- визначити можливості використання імпічменту щодо вищих посадових осіб як форми запобігання та врегулювання державно-правових конфліктів;
- сформулювати пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення конституційно-правового регулювання відносин у сфері організації та функціонування органів державної влади України з метою зменшення конфліктності у їх взаємодії та більш ефективного врегулювання державно-правових конфліктів, що виникають між владними інституціями;
- запропонувати теоретичну модель відповідальності в конституційному праві України, яка б враховувала особливості всіх санкцій, передбачених у конституційному законодавстві, та процедури їх застосування.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані із виникненням, протіканням та врегулюванням державно-правових конфліктів.

Предметом дослідження є особливості виникнення, протікання та припинення державно-правових конфліктів, а також конституційно-правові форми їх врегулювання на сучасному етапі державотворення.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації складає діалектичний метод, який надав можливість розкрити природу державно-правових конфліктів, проаналізувати їх у динаміці виникнення, протікання і врегулювання.

Використання системно-структурного методу дозволило встановити елементний склад державно-правових конфліктів; системно-функціонального методу – з'ясувати як напрямки негативного впливу державно-правових конфліктів, так і їх позитивний потенціал для функціонування державно-владного механізму; методу факторного аналізу – виділити та дослідити фактори, які впливають на стан та динаміку державно-правових конфліктів; порівняльно-правового методу – порівняти конституційно-правове закріплення форм врегулювання та запобігання державно-правових конфліктів в зарубіжних країнах та Україні; історичного методу – проаналізувати еволюційний розвиток засобів врегулювання державно-правових конфліктів, що мали місце у взаємовідносинах органів публічної влади України та

зарубіжних країн; соціологічного та статистичного методів – визначити рівень негативності наслідків державно-правових конфліктів та ефективності конституційно-правових форм їх врегулювання (запобігання); методу моделювання – розробити теоретичні моделі найбільш ефективних форм врегулювання та запобігання державно-правовим конфліктам, що можуть мати місце в конституційній практиці нашої держави, зокрема таких форм, як конституційна реформа та парламентська відповідальність у конституційному праві; методу прогнозування – виробити пропозиції щодо вдосконалення конституційного законодавства з питань запобігання та врегулювання державно-правових конфліктів.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження. Дисертація є першим комплексним науковим дослідженням, в якому розроблена концепція конституційно-правового регулювання державно-владних відносин, заснована на врахуванні конфронтаційної моделі поведінки суб'єктів владних відносин, характерної для країн, що перебувають на етапі становлення демократичної державності, негативних сторін та позитивного потенціалу конфліктів у владному середовищі.

Конкретними результатами запропонованого дослідження, що містять наукову новизну, слід визнати такі:

Вперше:

- запропоновано визначення «державно-правового конфлікту» як категорії науки конституційного права, під яким слід розуміти гостру форму відкритого протистояння (конфронтацію), яка виникає між декількома владними інститутами, владним інститутом (інститутами) та інститутами суспільства, соціальними спільнотами у зв'язку із завданням шкоди (чи загрози завдання шкоди) авторитету влади, порушенням нормального функціонування державного механізму, суттєвим відхиленням у діях (актах) від існуючої конституційної системи організації публічної влади, ухваленням рішень із порушенням процедури, прагненням суб'єктів політики, не наділених державно-владними повноваженнями, розширити (змінити) свій політико-правовий статус;

- встановлено ті сфери функціонування владного механізму, в яких конституційно-правове регулювання має бути мінімізованим з метою гарантування можливостей реалізації ключовими суб'єктами політичної системи програм розвитку держави та суспільства;

- розкрито зміст конфліктологічного підходу в конституційно-правовому регулюванні владних відносин, який дозволяє вибудувати ефективну систему таких відносин з урахуванням фактора неможливості взаємодії вищих органів влади виключно на засадах консенсусу;

- обґрунтовано висновок, що термін «конфлікт» в конституційному законодавстві вживається переважно щодо ситуацій, коли суперечка між державними інституціями набула відкритого (зовнішнього) характеру і може бути розв'язана лише шляхом звернення до

відповідних юрисдикційних органів;

- з'ясовано конфліктогенний потенціал дискреційних повноважень вищих органів влади, умовами ефективності реалізації яких пропонується визнати функціонування інституту конституційної відповідальності вищих органів влади, довіру між інституціями влади, втрата якої веде до зміни персонального складу цих інституцій, та стійкі конституційні традиції;

- встановлено вплив моделі формування вищих органів влади на конфліктність у їх діяльності;

- обґрунтовано висновок, що з метою зменшення конфліктності у владному середовищі необхідно вдосконалити механізм зміни Конституції України шляхом включення інституту розпуску парламенту в процес внесення змін до Основного Закону України;

- доведено, що зміна конституційної системи публічної влади повинна супроводжуватись проведенням виборів до представницьких органів влади. В разі ігнорування цієї вимоги можуть виникати серйозні кризові явища у владному середовищі;

- розроблено правову модель спеціальної процедури вирішення питань, пов'язаних із державним суверенітетом, яка б забезпечувала її (процедури) компромісний характер для політичних сил та гарантувала б додержання конституційного принципу народовладдя;

- розроблено теоретичну модель відповідальності в конституційному праві України як системи двох складових - парламентської (політичної) відповідальності та конституційно-правової відповідальності.

Удосконалено:

- вчення про систему загальних факторів, що впливають на стан та динаміку «державно-правових конфліктів». До них, зокрема, відносяться: відсутність стійких традицій конституціоналізму та належного рівня конституційно-правової культури в суб'єктів державно-владних відносин; відсутність повноцінної регіональної політики; слабкий розвиток вітчизняної партійної системи, що супроводжується явищами, неприйнятними західним демократіям, наділення політичних партій державно-владними повноваженнями, непрозорим фінансуванням діяльності політичних партій; брак довіри до вищих органів влади; відсутність незалежних засобів масової інформації, які б об'єктивно висвітлювали діяльність владних інституцій;

- положення про характер впливу процесів політичної інтеграції та глобалізації на розвиток парламентаризму в бік зменшення ролі та значення парламенту як загальнонаціональної представницької установи, в першу чергу, в механізмі зовнішньої політики;

- положення про значення конкуруючої компетенції для виникнення та динаміки державно-правових конфліктів, а також важливості забезпечення взаємодії між суб'єктами конкуруючої компетенції для зменшення конфліктності в «конкурентній» сфері; з метою зниження конфліктності в механізмі реалізації зовнішньої політики України пропонується більш чітко

встановити напрямки діяльності вищих органів влади в зовнішньополітичній сфері;

- систему форм (засобів) попередження та врегулювання державно-правових конфліктів; пропонується виділяти загальні та спеціальні (конституційно-правові) форми (засоби); аналізується конфліктогенний потенціал договорів у конституційному праві та державно-правового експерименту;

- тезу про сутність інституту розпуску парламенту в контексті необхідності забезпечення постійності у функціонуванні державного механізму, особливо в частині діяльності уряду;

- положення про конфліктогенний потенціал інституту референдуму, який має використовуватись з метою надання найбільшої легітимації важливим державним рішенням та, з метою недопущення протиставлення форм безпосередньої демократії формам представницької демократії, застосовуватись як факультативний засіб при відсутності консенсусу між політичними силами в парламенті.

Дістали подальший розвиток:

- положення про необхідність надання Конституційному Суду України більш широких повноважень з врегулювання «державно-правових конфліктів» шляхом віднесення до компетенції цього юрисдикційного органу питань про вирішення спорів між органами публічної влади навіть за умов відсутності факту видання владним суб'єктом акта із використанням «спірних» повноважень;

- вчення про зміст парламентаризму в умовах функціонування сучасної демократичної держави. Доводиться, що парламентаризм як режим здійснення державної влади характеризується закріпленням за парламентом статусу єдиного загальнонаціонального представницького і законодавчого органу влади, який активно виконує покладені на нього функції з реалізації і захисту інтересів народу; його рішення користуються беззаперечним авторитетом серед всіх суб'єктів права, особливо серед органів і посадових осіб виконавчої влади;

- пропозиції щодо удосконалення конституційного положення про виключність права Українського народу на визначення і зміну конституційного ладу, які сприятимуть зменшенню конфліктності у питанні забезпечення стабільності конституційного ладу та проведення конституційної реформи;

- класифікація підстав розпуску парламенту. Зокрема, пропонується вирізняти: підстави, пов'язані з формуванням Уряду; підстави, пов'язані з припиненням діяльності Уряду; підстави, пов'язані з необранням глави держави; підстави, пов'язані з висловленням парламентом недовіри главі держави; підстави, пов'язані з виникненням кризового стану у владному середовищі; підстави, пов'язані з прийняттям бюджету; підстави, пов'язані з обранням спікера парламенту; підстави, пов'язані з порушенням Конституції; підстави, пов'язані з внесенням

змін до Конституції;

- пропозиції про недоцільність в існуючих політико-правових умовах застосування коаліційного способу формування Кабінету Міністрів України та призначення суддів Конституційного Суду України трьома різними суб'єктами конституційного права самостійно;

- пропозиції стосовно поновлення діяльності Верховної Ради України, повноваження якої достроково припинені, в разі введення воєнного чи надзвичайного стану, як фактора, що сприятиме запобіганню конфліктів при запровадженні особливих державно-правових режимів;

- положення про необхідність вдосконалення передбаченої чинною Конституцією України процедури імпічменту Президента України шляхом зміни ролі Конституційного Суду України в цій процедурі.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в дисертації пропозиції і висновки можуть бути використані:

- у науково - дослідних цілях – для дослідження специфіки політичних відносин, які регулюються конституційним правом, використання конфліктологічного підходу при вивченні конституційно-правового статусу вищих органів влади;

- у правотворчій роботі – враховані як теоретичний та практичний матеріал при розробці і прийнятті законів України (в тому числі і про внесення змін до Конституції України), що визначають конституційно-правові засади запобігання та врегулювання державно-правових конфліктів, а також можуть стати основою для використання конфліктологічного підходу при формуванні законодавства про функціонування вищих органів влади;

- у правозастосуванні – для оптимізації форм і методів діяльності суб'єктів конституційного права по недопущенню, мінімізації наслідків та ефективному врегулюванню державно-правових конфліктів;

- у навчальному процесі – при підготовці відповідних розділів підручників і навчальних посібників з конституційного права України, у викладанні курсу конституційного права України, у науково - дослідній роботі студентів;

- у правовиховній роботі серед населення – для підвищення правової культури посадових осіб органів публічної влади та громадян України, формування в них демократичного світогляду в політико-правовій сфері відносин.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаним, цілісним та завершеним науковим дослідженням державно-правових конфліктів. Сформульовані в роботі положення й наукові висновки є результатом особистих досліджень та обґрунтувань, що були зроблені автором на основі критичного аналізу більше як чотирьохсот наукових і нормативних джерел, а також аналізу практики використання основних форм парламентського контролю в Україні. У колективній монографії «Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т.

Т. 2. Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення» (За заг ред. Ю. П. Битяка. – Х. : Право, 2008) автором підготовлено самостійно § 1.2 «Конституційна реформа та стабільність конституційного ладу: правовий аналіз системного взаємозв'язку». У дисертаційному дослідженні окремі питання розглядаються вперше, інші – аналізуються по-новому, додатково обґрунтовуються.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки роботи доповідалися на міжнародних, республіканських і регіональних наукових і науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах: «Актуальні проблеми юридичної науки» (м. Харків, 2005 р.); «Сучасні проблеми юридичної науки: стан та перспективи розвитку» (м. Харків, 2005 р.); «Конституція України – основа побудови правової держави і громадянського суспільства» (м. Харків, 2006 р.); «Конституційно-політичний процес в Україні: ідеї, досвід, проблеми» (м. Харків, 2006 р.); «Теоретичні та практичні проблеми реалізації Конституції України» (м. Харків, 2006 р.); "Теоретико-методологічні проблеми реформування законодавства про місцеве самоврядування в Україні" (м. Харків, 2007 р.); "Конституційно-правові механізми політичної стабільності в Україні" (м. Київ, 2007 р.); «Криза українського парламентаризму: загроза чи реальність?» (м. Київ, 2007 р.); «Конституція України: проблеми удосконалення» (м. Київ, 2007 р.); «Правова культура і громадянське суспільство» (м. Харків, 2007 р.); «Сучасні проблеми юридичної науки» (м. Харків, 2007 р.); «Конституційне правосуддя в Україні: історія становлення та розвитку» (м. Харків, 2008 р.); «Проблеми становлення і розвитку конституційної держави в Україні» (м. Хмельницький, 2008 р.); «Актуальні проблеми тлумачення і застосування юридичних норм» (м. Львів, 2008 р.); круглий стіл, присвячений 90-річчю прийняття Конституції УНР 1918 р. (м. Харків, 2008 р.); «Проблеми судової реформи в Україні» (м. Харків, 2008 р.); «Проблеми державно-правового розвитку в умовах європейської інтеграції і глобалізації» (м. Харків, 2008 р.); «Юридична наука очима молодих вчених» (м. Харків, 2008 р.); «Нова Конституція: Чому? Коли? Як?» (м. Харків, 2008 р.); «Конституційні аспекти судової реформи» (м. Харків, 2008 р.); «Національні та міжнародні механізми захисту прав людини» (м. Харків, 2008 р.); «Осінні юридичні читання» (м. Харків, 2008 р.); «Конституційні засади становлення правової держави та громадянського суспільства в Україні» (м. Харків, 2008 р.) та ін.

Окремі теоретичні положення цієї наукової роботи використовувалися автором у процесі викладання навчального курсу «Конституційне право України».

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки, що були сформульовані в дисертаційному дослідженні, знайшли відображення в 45 наукових працях: 2 монографіях, 26 статтях у фахових наукових виданнях, 16 тезах доповідей на наукових і науково-практичних конференціях та 1 підручнику.

Структура дисертації складається зі вступу, чотирьох розділів, що поділяються на

підрозділи, висновків і списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 415 сторінок. Список використаних літературних джерел складається з 413 найменувань, уміщених на 40 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначаються її зв'язок з науковими планами та програмами, мета й завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача в їх одержанні, апробація результатів роботи, публікації, структура й обсяг дисертації.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади державно-правової конфліктології», що складається із 4 підрозділів, присвячений дослідженню сутності державно-правового конфлікту, його характерних рис, підходів до дослідження цього різновиду конфліктів за допомогою конституційно-правових засобів, змісту конфліктологічного підходу в конституційно-правовому регулюванні державно-владних відносин, використанню категорії «конфлікт» у конституційному законодавстві.

У підрозділі 1.1 *«Державно-правові конфлікти: поняття, сутність, ключові ознаки»* таке явище, як державно-правовий конфлікт аналізується з конституційно-правової точки зору. Відмічається, що в науці конституційного права застосовуються різного роду терміни, а саме «політичний конфлікт», «державно-правовий політичний конфлікт», «конституційний конфлікт», «державно-правовий конфлікт». Автор вважає, що найбільш прийнятним при проведенні конституційно-правових досліджень є застосування останньої назви, оскільки, по-перше, цей термін більш точно відображає зміст основної маси конфліктних протистоянь, які виникають у сфері відносин, що регулюються конституційним правом, а саме конфліктів з приводу заволодіння, реалізації та утримання публічної влади. По-друге, не всі конфлікти, які виникають у сфері регулювання цієї галузі публічного права, безпосередньо пов'язані з реалізацією конституційних норм (наприклад, конфлікти, що виникають внаслідок розпаду парламентської коаліції).

Ключовими параметрами цього різновиду конфліктів є наступні. Державно-правовий конфлікт — це динамічне явище, яке характеризує не тільки стан взаємовідносин між суб'єктами конфлікту, але і їх подальші дії стосовно предмета конфлікту. В основі такої конфліктної діяльності лежать різнополюсні погляди, бажання і прагнення суб'єктів конституційного права. Робиться висновок, що відносно форми соціальної діяльності, яка має місце між суб'єктами державно-правового конфлікту, оптимальним є застосування категорії «конфронтація», яка в іншій інтерпретації може бути означена як гостра форма протистояння. При цьому таке протистояння має носити відкритий характер, який виникає, коли суб'єкти усвідомлюють, що між ними існує протиріччя, яке фактично блокує їх подальшу нормальну співпрацю.

Причинами виникнення державно-правових конфліктів найчастіше є: завдання шкоди

авторитету влади (наприклад, імпічмент Президента Литви Р. Паксаса внаслідок його співробітництва з кримінальними колами у 2004 р.); порушення нормального функціонування державного механізму (наприклад, неможливість функціонування уряду Італії через відмову Сенатом у довірі уряду на чолі з Р. Проді та відмову спікера Сенату формувати нову урядову команду, 2008 р.); суттєве відхилення у діях чи актах від існуючої конституційної системи організації публічної влади, зокрема, від таких її базових параметрів, як розподіл влади на вищому державному рівні, розмежування компетенції державної влади, влади автономних утворень та місцевого самоврядування, ухвалення рішень із порушенням нормативно визначеної процедури (наприклад, призначення виконуючим обов'язки Одеського міського голови віце-Прем'єр-міністра в Україні у 1998 р.)

Суб'єктами державно-правових конфліктів найчастіше виступають органи публічної влади та їх посадові особи. В окремих випадках державно-правові конфлікти можуть виникати між політичними партіями і державою в особі її органів чи посадових осіб або між групами людей, об'єднаними за національно-етнічною ознакою, та владними інституціями.

У підрозділі 1.2 *«Державно-правовий конфлікт як об'єкт конституційно-правових досліджень»* аналізується об'єктний склад сучасних конституційно-правових досліджень та місце в них такого явища як державно-правовий конфлікт. Вказується, що для отримання достовірних результатів досліджень з проблем функціонування владних інститутів та процесів в демократичних умовах необхідно враховувати той факт, що владні відносини — це не просто зв'язки, засновані на підпорядкуванні одного суб'єкта іншому, який має у своєму розпорядженні засоби примусу, але й та царина життя соціуму, в основу якої закладений політичний плюралізм. Насамперед, це конфлікти з приводу заволодіння владою.

При цьому найтісніший зв'язок існує не стільки між «конфліктом» та «владною», скільки між «конфліктом» та «політикою» як системою засобів реалізації влади. В цій площині саму владу можна розглядати як статичний елемент, визначальну характеристику суб'єкта, який наділений примусовими важелями, тоді як політика виступає динамічною складовою функціонування владного суб'єкта. Політика як засіб реалізації влади є потенційно конфліктним середовищем, оскільки ті політичні сили, які після чергового переформатування вищих владних інституцій в результаті проведення виборів опиняються в опозиції, намагаються різними засобами досягти того, щоб наступні вибори стали для них вдалими. Отже, протистояння на цьому рівні є неминучим, бо інакше політична система не виконувала б свого головного призначення в демократичній державі — вироблення на основі альтернативних підходів оптимальних шляхів розвитку державності та реалізації їх на практиці.

Пріоритетне значення серед об'єктів наукового пошуку в конституційному праві сьогодні займає детальна розробка процедур здійснення відповідними суб'єктами публічної влади. Часто

процесуальна форма розглядається як основний засіб вирішення проблем конфліктності у владному середовищі.

Проте погодитись з універсальністю процесуальної форми при вирішенні питання про врегулювання конфліктів у системі державної влади досить важко. По-перше, одним з основних завдань конституцій є встановлення таких меж (обсягів) публічної влади, які б, з одного боку, створювали максимально широке поле для автономії волі особи, а з другого, забезпечували б ефективне урядування. По-друге, якщо владні важелі є статичною стороною управлінського процесу і мають бути на конституційному рівні належним чином закріплені, то динамічна складова процесу управління, а саме політична діяльність вищих органів влади та їх посадових осіб є достатньо специфічним об'єктом конституційного регулювання.

Отже, державно-правові конфлікти як протистояння, що виникають із приводу реалізації суб'єктами публічної влади, мають цікавити науку конституційного права не тільки з точки зору вироблення механізмів їх розв'язання, але й з метою встановлення загальних меж конституційно-правового регулювання політичної компоненти в діяльності вищих владних інституцій.

У підрозділі 1.3 *«Конфліктологічний підхід у конституційно-правовому регулюванні державно-владних відносин»* досліджуються ключові риси політичної системи та функціонування її суб'єктів в конфліктному режимі, особливо у стані конфліктів, як об'єкту конституційно-правового регулювання. Зважаючи на поширену в науковій літературі тезу про те, що політичній системі притаманна гнучкість реакції на зовнішні та внутрішні чинники, яка дозволяє їй достатньо легко трансформувати свою структуру та навіть ідеологічне підґрунтя, стверджується, що сучасний державно-правовий конфлікт є, найчастіше, свідченням пошуків самою політичною системою та її ключовими суб'єктами оптимальних моделей урядування.

Стан вітчизняної політичної системи не дає змоги говорити про те, що абстрактне нормування діяльності ключових суб'єктів політикуму дозволить пришвидшити розвиток самої системи, оскільки ці суб'єкти лише починають вчитись політичному спілкуванню (часто в специфічних силових формах). Право ж повинно внормувувати вже існуючі відносини або ж ті, які прогнозовано мають виникнути найближчим часом.

Відносини по магістральній лінії «коаліція — опозиція» тільки почали формуватись, і то в найзагальніших рисах. Переважна більшість пропонованих новел до законодавства стосуються, насамперед, встановлення процедур діяльності обох суб'єктів, їх прав і обов'язків. У такому випадку фактично ліквідуються можливості виробляти нормальні цивілізовані традиції внутрішньопарламентського спілкування, і, більше того, — видається неможливим (чи стає непотрібним) вироблення головного елементу конструктивного функціонування європейської моделі урядування — довіри між суб'єктами політикуму, яка є основою розв'язання будь-яких конфліктів у владному середовищі і саме внаслідок втрати якої виникають парламентські і урядові

кризи.

Політикум — це стабільно конфліктогенне середовище, тому повне процесуальне заповнення прогалін в еволюційному розвитку політичної системи може призвести до жорстокої боротьби або ж, навпаки, до гіршого варіанту латентно-конфліктного стану.

Виявлення подібних загроз у варіантах конституційного будівництва становить сутність конфліктологічного напрямку як в конституційно-правових дослідженнях, так і в публічно-правовому регулюванні.

У підрозділі 1.4 «Категорія «конфлікт» та її використання у конституційному праві» розглядаються найбільш типові ситуації застосування цієї категорії у конституційному законодавстві України та зарубіжних країн. Конфлікт розглядається тут також як спір між вищими органами влади, тобто як предмет конституційного судочинства.

В конституційному законодавстві зарубіжних країн термін «конфлікт» найчастіше вживається стосовно суперечок: між федерацією та її суб'єктами відносно компетенції цих суб'єктів, між палатами парламенту під час законодавчого процесу, між різними вищими державними органами щодо їх повноважень, відносно колізій між різними нормативно-правовими актами. В окремих випадках об'єктом конституційного регулювання виступають конфлікти, що виникають між вищими органами державної влади та органами влади автономних утворень. Однак частіше інструментом юридичної техніки при формулюванні конституційних норм виступає термін «спір».

В підрозділі аналізується також практика органів конституційного судочинства зарубіжних країн в частині розгляду справ, пов'язаних із конфліктами між вищими органами влади. Так, Федеральний конституційний суд Німеччини двічі визнавав наявність «політичного конфлікту» («парламентської кризи») між Бундестагом та Федеральним Урядом, коли останньому було відмовлено у вотумі довіри (рішення BVerfGE 62, 1 від 16.02.1983 р; 2 BvE 4/05 від 25.08.2005 р.). Правові позиції суду викликали дискусію серед юридичної громадськості з приводу неврахування судом доктрини «політичного питання» як важливого обмежувача у контрольній та інтерпретаційній діяльності органів конституційної юрисдикції. В підрозділі детально досліджується еволюція доктрини «політичного питання» у практиці конституційних судів зарубіжних країн та України.

Аналізується також вітчизняне законодавство з питань розгляду Конституційним Судом України конфліктів (спорів) між вищими органами влади та практика його застосування. На прикладі справи щодо права вето на закон про внесення змін до Конституції України (№ 1-7/2003) демонструється недосконалість регламентації провадження, передбаченого главою 10 Закону України «Про Конституційний Суд України». Причина недосконалості вбачається у тому, що суб'єкт права на конституційне подання може звернутись до Суду лише в тому разі, коли орган

влади (чи його посадова особа) видав, на його думку, акт, вийшовши за межі своєї компетенції. І лише в процесі аналізу цього акта на предмет його конституційності Суд може висловити правову позицію стосовно належності відповідних повноважень тій чи іншій державній інституції. Тому в підрозділі пропонується передбачити можливість вищих органів влади звертатись до суду з метою вирішення спору (конфлікту) також у ситуаціях, коли буде встановлено, що певна інституція втручається в здійснення не належних їй повноважень чи привласнила їх, або ж коли на суб'єкта звернення покладається завдання із вирішення питання, яке, на його переконання, лежить поза межами його компетенції.

Розділ 2 «Фактори впливу на стан та динаміку державно-правових конфліктів» складається з 4 підрозділів, в яких досліджується система загальних факторів, зміст інституту дискреційних повноважень та їх конфліктогенний потенціал, природа конкуруючої компетенції як фактору конфліктності владного середовища та впливу моделі формування вищих колегіальних органів влади на рівень конфліктності у їх діяльності.

У підрозділі 2.1 *«Загальні фактори конфліктності в державно-владному середовищі: конституційно-правовий аналіз»* досліджуються фактори, які мають конституційно-правове значення, тобто такі, які можуть бути видозмінені за допомогою конституційно-правового інструментарію.

Звертається увага на стан основного детермінанта ситуації у державно-владному середовищі — політичній системі. Її стан аналізується, насамперед, із змістовної, динамічної сторони, якою виступає політична діяльність. Відмічається, що політика як така може мати в багатьох випадках спекулятивний характер. Проявом останнього можна вважати зловживання політиками конституційними приписами в якості інструмента передвиборчої боротьби.

Іншим проявом спекулятивної політики є нівелювання демократичної сутності таких аспектів владного механізму як депутатський індемнітет та депутатська недоторканність. На підставі аналізу зарубіжного та вітчизняного досвіду пропонується встановити, що розмір заробітної плати парламентаріїв залежатиме від розміру середньої зарплати у народному господарстві країни. Разом з тим відмічається, що повна ліквідація депутатської недоторканності може призвести до зменшення ступеню незалежності народних депутатів України. Оптимальним тут видається реформування інституту недоторканності з урахуванням забезпечення гарантій для опозиційної депутатської діяльності.

В підрозділі вказується на негативний вплив незбалансованої регіональної політики на взаємодію владних інституцій на вищому та місцевому рівнях, на відсутність незалежного громадського теле-, радіомовлення, констатується загальна втрата громадянами довіри до органів влади та їх посадових осіб.

Піддається також сумніву конституційність запровадження у 2004 р. такої підстави для

дострокового припинення повноважень народного депутата України як рішення керівного органу політичної партії (п. 6 ч. 2 ст. 81 Конституції України). Український народ наділяє парламентаріїв представницьким мандатом, який вони можуть втратити лише за рішенням самого ж народу або уповноважених ним (народом) органів влади (ч. 2 ст. 5 Конституції України). В підрозділі подаються також пропозиції щодо врегулювання процедури дострокового припинення повноважень парламентаріїв за вказаними підставами з метою надання цій процедурі справді демократичного та гласного характеру.

Підрозділ 2.2 «Дискреційні повноваження вищих органів влади: правова природа, конфліктогенний потенціал» присвячений аналізу такого малодослідженого явища, як дискреція у вищому владному середовищі з точки зору її здатності продукувати державно-правові конфлікти та, навпаки, сприяти їх зменшенню.

Стверджується, що дискреція передбачає одразу дві складові — вольову, яка включає в себе вільний розсуд, та інтелектуальну (морально-правову), яка означає використання дискреційних повноважень на основі «здорового глузду». Своєрідним компенсатором «здорового глузду» в європейських країнах є наявні конституційні традиції та звичаї, які не дозволяють вищій посадовій особі при реалізації дискреційних повноважень спиратись виключно на її внутрішню мотивацію. Загалом, інститут дискреційних повноважень має існувати за наявності трьох умов — конституційної відповідальності вищих органів влади за прийняті рішення; довіри між інституціями влади, втрата якої веде до зміни персонального складу цих інституцій; стійких конституційних традицій.

Значення конституційно-правової відповідальності для ефективного функціонування інституту дискреційних повноважень полягає в тому, що особа, яка наділяється серйозними владними важелями, повинна відчувати неминучість або ж суттєвий ризик притягнення її до відповідальності за використання повноважень всупереч конституційним пріоритетам. На жаль, сьогодні слабкість інституту конституційної відповідальності намагаються компенсувати відносно сумнівними способами. Наприклад, встановлюється конституційна процедура промульгації закону Головою Верховної Ради України замість глави держави тощо.

Взаємодія вищих органів державної влади у демократичній країні має базуватись на довірі. Саме через необхідність існування фідуціарних відносин були започатковані і тривалий час функціонують в багатьох західних демократіях такі інститути, як вотум довіри, резолюція недовіри, відставка тощо. Вказані відносини носять політичний характер і не можуть бути започатковані на вимогу правових приписів. Останнім часом відсутність довіри намагаються компенсувати надмірною процесуалізацією та деталізацією діяльності вищих владних інституцій. Внаслідок цього відбувається звуження простору маневру політиків вищого рангу, що навряд чи відповідає загальним інтересам.

Конституційні звичаї та традиції є умовою ефективного застосування дискреційних повноважень саме через особливості їх створення та реалізації, адже застосувати механізм примусової реалізації звичаїв неможливо. Їх поява та існування пов'язані з добровільною згодою учасників відносин на встановлення саме такого шляху вирішення тієї чи іншої проблеми. Отже реалізація традицій як нормативного регулятора здійснюється завдяки відповідальному ставленню учасників відносин до вироблених попередниками моделей поведінки та поваги до демократичних цінностей. В підрозділі робиться висновок, що звичаї можуть стати основою для появи довіри та відповідальності у владному середовищі, однак цьому має передувати виділення простору на відповідному «полі дискреційності».

У підрозділі 2.3 *«Конкуруюча компетенція як фактор конфліктності у взаємодії вищих органів влади»* досліджується конфліктогенний потенціал конкуруючої компетенції, особливо в умовах змішаної форми правління.

Явище конкуруючої компетенції розглядається в аспекті тих сфер державного управління, які вимагають постійної взаємодії вищих владних інституцій, насамперед зовнішньої політики, національної безпеки та оборони.

Досліджується конституційно-правовий механізм зовнішньої політики в країнах зі змішаною формою правління (Франції, Польщі, Фінляндії). Формальне позбавлення президента ролі глави виконавчої влади у змішаних республіках зовсім не означає відведення йому другорядної ролі у формуванні зовнішньополітичного курсу країни. При цьому глава держави повинен діяти в умовах, коли визначає і проводить політику уряд. Подібний біцефалізм, як показує політико-правова практика зарубіжних країн, у кінцевому підсумку зводиться до створення двох центрів ухвалення рішень з міжнародних питань. При цьому конкуренція виникає безпосередньо між президентом та прем'єром. Однак у більшості випадків перевагу дістає глава держави. По-іншому складається ситуація, коли парламентська більшість представлена політичними силами, які є опозиційними до глави держави. У такі періоди уряд починає повною мірою використовувати свої конституційні можливості на міжнародній арені. Іншим варіантом співіснування президента та уряду у випадку їх різної партійної приналежності є умовне розподілення між главою держави та урядом сфери зовнішньої політики на декілька секторів.

Аналіз існуючих причин конфліктогенності конституційно-правового механізму зовнішньої політики України дозволяє зробити такі висновки. Після проведення політичної реформи 2004 року Президент та Кабінет Міністрів не в змозі ефективно працювати в конституційно окреслених межах зовнішньої політики. Причини такого неефективного співробітництва вбачаються в тому, що зміна форми правління потягла за собою і зміну ролі Президента та уряду в державному механізмі, в тому числі у зовнішньополітичній сфері.

Натомість належна співпраця між главою держави та урядом є важливою запорукою у

реалізації зовнішньої політики держави. Для цього мають бути створені відповідні механізми, зокрема створені координаційні органи при главі держави з цих питань. Важливим є також вироблення Конституційним Судом доктринальних підходів з урахуванням таких принципових засад: провідна роль у зовнішній політиці має визнаватись за главою держави; головний зміст такої ролі має полягати у стратегічному визначенні напрямків діяльності органів виконавчої влади при вирішенні міжнародно-правових питань; вкрай необхідним є також забезпечення співпраці владних інститутів у «конкурентних» сферах у формах, які можуть бути закріплені на рівні конституційних традицій та звичаїв.

У підрозділі 2.4 «Вплив моделі формування вищих органів влади на конфліктність у їх діяльності» розглядаються моделі формування вищих колегіальних органів влади та вплив цього фактору на ступінь конфліктності у діяльності вищих владних інституцій, насамперед уряду та Конституційного Суду.

Після внесення змін до Конституції України у 2004 році Кабінет Міністрів має формуватись виключно на базі парламентської більшості (коаліції депутатських фракцій), що повністю виключає можливість створення уряду меншості. Така ситуація часто призводить до того, що політичним силам, які є складовими урядової коаліції, вдається уникати персональної відповідальності. Не сприяє ефективності діяльності парламенту і запроваджена у п. 1 ч. 2 ст. 90 Конституції підстава дострокового припинення повноважень Верховної Ради України через нестворення коаліції. Виходячи з конституційних завдань коаліції, така підстава є, по суті, штучним відтворенням наступної підстави, а саме нестворення Кабінету Міністрів України.

В підрозділі зазначається, що в тих країнах Східної Європи та Балтії, котрі, як і Україна, сприйняли змішану форму правління, за останні роки періодично виникали ситуації, коли єдиним варіантом вирішення питання про формування уряду після чергової виборчої кампанії було створення уряду меншості. Зважаючи на факт відсутності у вітчизняному політикумі протягом останніх років політичної партії (блоку), яка була б здатна самостійно сформувати Кабінет Міністрів України, а також на потенційну нестійкість парламентських коаліцій, пропонується внести до Конституції України зміни, які надавали б можливість формування в Україні уряду меншості.

Також відмічається, що підвищенню ефективності функціонування Конституційного Суду України, а також зменшенню конфліктності у його діяльності сприятиме зміна підходів до порядку його формування. З цією метою аналізуються конституційні моделі формування органів конституційної юрисдикції, практика застосування норм Основних Законів із вказаного питання; персональний склад цих органів та залежність змісту та спрямованості діяльності конституційних судів (трибуналів) від подібних факторів у зарубіжних країнах.

Пропонується змінити порядок формування Конституційного Суду України шляхом

запровадження моделі, відповідно до якої судді будуть призначатись парламентом за поданням Президента. Це зменшить ступінь конфліктності в діяльності Суду й підвищить його ефективність взагалі, оскільки таке спільне формування, по-перше, дасть змогу громадськості висловлювати свій погляд на кандидатів на посади суддів, а по-друге, надасть персональному складу суддів більш легітимного характеру у зв'язку з тим, що він буде формуватись одночасно двома інституціями, які обираються безпосередньо народом.

Розділ 3 «Кризові стани у державно-владній сфері та шляхи їх подолання», складається із 3 підрозділів, присвячених аналізу таких кризових станів у владному середовищі, як конституційна криза та криза парламентаризму, а також встановленню причин їх виникнення та впливу на загальний стан конфліктності у відносинах між вищими органами влади.

У підрозділі 3.1 *«Конституційна реформа та стабільність конституційного ладу: конфліктно-правовий аналіз системного взаємозв'язку»* явище конституційної реформи досліджується з точки зору її конфліктогенного потенціалу, тобто впливу на стабільність конституційного ладу та детермінацію нею кризових явищ у владному середовищі внаслідок її нелегітимного характеру.

Саме нестабільність конституційного ладу розглядається в сучасній конституційно-правовій науці, як одна з головних причин виникнення кризових явищ. При цьому під «нестабільністю» інколи розуміють досить часте реформування Конституції. Цей погляд підлягає корекції із урахуванням таких моментів.

Конституція — це не тільки стрижень правової системи, але й програмний документ для держави та суспільства. Програмність стосується, в першу чергу, засад конституційного ладу. Інші ж конституційні положення, особливо ті, які стосуються функціонування державного механізму, є більш «прагматичною» частиною Основного Закону. Вони можуть час від часу модернізуватись з урахуванням тенденцій розвитку державотворчих процесів у напрямку досягнення цілей, відображених у засадах конституційного ладу. Відтак, нормальним є те, що конституційний лад може зазнавати періодичних змін заради підтримання свого реального, тобто адекватного до існуючих суспільних відносин, характеру. Ця теза ілюструється прикладами із практики конституційного реформування багатьох країн.

Боротьба за стабільність конституційного ладу повинна бути сконцентрована не на практично нездійсненному прагненні залишити текст Конституції незмінним, а на захисті її ключових положень, що становлять собою засади конституційного ладу, та збереженні за їх допомогою конституційної наступності при намаганні змінити в повному обсязі Основний Закон.

Як виявила вітчизняна конституційно-правова теорія та практика, проблемним в Україні залишається встановлення чіткого змісту поняття конституційного ладу. На підставі аналізу рішень Конституційного Суду України робиться висновок, що підходи до використання такої

категорії, як «конституційний лад» в тексті Основного Закону мають бути переглянуті, особливо в частині формулювання конституційної правосуб'єктності Українського народу (ч. 3 ст. 5 Конституції України).

Стверджується, що важливими умовами ефективності будь-якої конституційної реформи як засобу подолання кризових явищ у владному середовищі, є її обумовленість необхідністю вирішення тривалих проблем у функціонуванні державного механізму, тобто її легітимність, максимальний ступінь якої досягається у випадку поєднання в механізмі реформи форм безпосередньої та представницької демократії, зокрема, через використання інституту розпуску парламенту та проведення дострокових виборів.

У підрозділі 3.2 *«Конституційна криза в Україні»* аналізуються причини виникнення серйозних ускладнень у взаємодії вищих владних інституцій в Україні в період після проведення політичної реформи 2004 року.

Поряд із недосконалістю та незбалансованістю внесених до Конституції України змін, а також грубим порушенням процедурних норм при конституційному реформуванні, серед ключових проблем кризових явищ у політикумі називається введення в дію конституційних змін у період каденції глави держави без проведення його позачергових виборів. Таким чином, країна отримала ситуацію, коли парламент був обраний «під» нові конституційні умови функціонування державної влади, тоді як Президент, який був обраний в період дії Конституції України в редакції 28.06.1996 р., продовжував діяти без оновлення свого представницького мандату.

Зменшення обсягу конституційних повноважень глави держави без проведення додаткових виборів викликало конкуренцію між ним як особою, що намагається реалізувати ту передвиборну програму, яка була сформована під іншу компетенційну схему, та іншими владними інституціями. У цьому контексті в підрозділі аналізується досвід функціонування інституту президентури в країнах із парламентською та змішаною формами правління, у тому числі й біхевіористичні аспекти діяльності глав держав як політичних діячів.

Робиться висновок, що зміна конституційної моделі організації державної влади має супроводжуватися позачерговими виборами тих владних інституцій, які мають представницький характер (наділені представницьким мандатом).

У підрозділі 3.3 *«Криза парламентаризму в сучасних умовах посилення глобалізаційних та інтеграційних процесів»* досліджується явище парламентаризму як однієї із засад сучасного конституціоналізму, його зв'язок із народовладдям, а також причини зменшення ролі та значення парламенту в сучасних демократіях («криза парламентаризму») разом зі способами подолання подібних кризових явищ. На підставі аналізу наявних у науковій літературі визначень понять «парламентаризму», еволюції представницьких інституцій та досвіду функціонування парламентів робляться висновки щодо змістовного наповнення категорії «парламентаризм» за сучасних умов.

Серед головних загроз розвитку парламентаризму можна виділити посилення глобалізаційних та інтеграційних процесів у світі. У цьому контексті досліджується роль та значення загальнонаціональних представницьких інституцій тих країн, які є членами різного роду міжнародних організацій, таких як ЄС, ВТО, НАТО та ін. Стверджується, що в умовах необхідності прийняття оперативних та професійно виважених рішень на міждержавному рівні поступово зростає роль виконавчих структур, які фактично оформили своє домінування в цих процесах у вигляді закріплення за органами названих міждержавних утворень (до складу яких входять керівники урядів і держав) найбільш вагомих повноважень.

Питання сьогодні стоїть навіть не стільки в підвищенні ролі парламенту в механізмі ухвалення рішень в межах цих організацій, скільки в наданні парламентам оперативної інформації про рішення, які ухвалюються керівництвом держави в рамках міжнародних організацій. Йдеться також про можливість корекції даних рішень за допомогою інструментів парламентського контролю.

У підрозділі аналізується механізм підписання та ратифікації міжнародних договорів України. Вноситься пропозиція щодо вдосконалення процедури ратифікації. Пропонується, щоб процес ратифікації договорів мав відбуватись або разом із внесенням змін до відповідних законодавчих актів, або ж після внесення таких змін. Вказується на недопустимість ратифікації парламентом міжнародних документів у тих сферах, принципіві питання в яких не були тривалий час вирішені у внутрішньому праві (ратифікація Європейської хартії регіональних мов або мов меншин в Україні тощо).

Розділ 4 «Конституційні форми (засоби) попередження та врегулювання державно-правових конфліктів» об'єднує 5 підрозділів, в яких аналізуються основні конституційно-правові форми, які використовуються в практиці державотворення України та зарубіжних країн для попередження та врегулювання державно-правових конфліктів.

У підрозділі 4.1 *«Загальна характеристика форм (засобів) попередження та врегулювання державно-правових конфліктів»* аналізується термінологічний дискурс відносно використання в конституційно-правовій теорії та практиці таких категорій як «вирішення державно-правових конфліктів» та їх «врегулювання». Зазначається, що право як регулятор має створювати умови для того, щоб носії владних повноважень, котрі діють у конституційних межах, мали поле для маневру при укладенні домовленостей, у тому числі при врегулюванні конфліктів. Адже варіативність як самої поведінки суб'єктів політикуму, так і розвитку політичних подій настільки велика, що повністю зняти конфліктне протистояння в політичному середовищі («вирішити конфлікт») за допомогою конституційно-правових засобів можна лише в один спосіб — ліквідувавши багатопартійність.

Серед форм запобігання конфліктним протистоянням у владному середовищі в підрозділі

виділяються: державно-правовий експеримент, укладення публічно-правових договорів, чітке вироблення ідеології державотворення при проведенні конституційної реформи.

У підрозділі аналізується також державно-правовий експеримент стосовно розвитку місцевого самоврядування в місті Ірпені, селищах Буча, Ворзель, Гостомель, Коцюбинське Київської області (започаткований Законом України від 5 квітня 2001 р.). Вказується на доцільність використання такої форми запобігання державно-правовим конфліктам як експеримент у реформуванні виборчої системи, особливо на регіональному рівні.

Окрема увага приділяється дослідженню договірних форм попередження державно-правових конфліктів. Автор робить висновок, що договірні форми попередження і врегулювання державно-правових конфліктів повинні розглядатись насамперед у системі політичних засобів розв'язання конфліктного протистояння. Адже в окремих випадках договір може мати місце лише тоді, коли використати правові засоби для врегулювання конфлікту є неможливим. В окремих же ситуаціях договори врегульовують лише політичні відносини, які мають перебувати за межами конституційно-правового регулювання чи навіть впливу.

Конфліктогенний потенціал останньої із зазначених форм попередження конфліктів аналізується на прикладі конституційної політики в сфері соціально-економічних прав громадян України.

Підрозділ 4.2 «Референдум як форма запобігання та врегулювання державно-правових конфліктів» присвячений аналізу практики використання безпосередньої демократії для припинення конфліктного протистояння у владному середовищі та виробленню у зв'язку з цим рекомендацій щодо вдосконалення конституційно-правового регулювання референдарної демократії в Україні.

Зарубіжний досвід досліджується на прикладі застосування інституту референдуму при вирішенні питань, пов'язаних із державним суверенітетом (вступ до ЄС, запровадження євро, ратифікація Договору про Конституцію для Європи, підписання Лісабонської угоди, вступ до НАТО тощо). На цій підставі робиться висновок про необхідність закріплення на конституційному рівні в Україні механізму вирішення подібного роду питань з обов'язковим використанням інституту референдуму. При цьому референдум має розглядатись, як остаточний етап в процедурі прийняття рішень. З метою уникнення конкуренції форм безпосередньої та представницької демократії до згаданого механізму має бути обов'язково залучений парламент, покликаний виражати настрої та інтереси виборців. Тобто подібного роду рішення не повинні прийматись в обхід інституції, яка має виключне право виступати від імені усього народу.

В підрозділі аналізується також питання про можливість проведення референдумів за ініціативи парламенту та Президента як найбільш радикального засобу державно-правового арбітражу. Сьогодні ці обидві інституції практично позбавлені можливості звертатися

безпосередньо до народу для вирішення того чи іншого важливого питання.

У підрозділі 4.3 «Інститут розпуску парламенту: підстави, процедури, конфліктогенний потенціал» підкреслюється важливість даного інституту для врегулювання державно-правових конфліктів.

В роботі здійснено детальну класифікацію підстав розпуску парламенту. Вказується на те, що розпуск парламенту має бути спрямований, перш за все, на забезпечення дієздатності та легітимності вищого органу виконавчої влади. Саме тому президент уповноважується народом на дострокове припинення повноважень парламенту, якщо останній не зможе виконати одне з основних своїх завдань — сформувати уряд. Стверджується, що питання про існування уряду є тісно пов'язаним з питанням про функціонування парламенту. Державне управління повинно мати завершений та системний характер, тобто уряд має діяти в унісон із парламентською більшістю. У свою чергу остання має законодавчо забезпечувати програмні кроки уряду. Коли подібний системний зв'язок втрачається, повинні відбутися позачергові вибори, на яких народ як єдине джерело влади визначить подальший курс держави.

Автор доводить, що інститут дострокового припинення повноважень може бути використаний як інструмент врегулювання державно-правових конфліктів лише в ситуації, коли використання інших засобів не дає очікуваного результату. Питання про дострокові парламентські вибори, як правило, ініціюється перед главою держави прем'єр-міністром. Це пов'язано з тим, що глава держави повинен виступати арбітром у врегулюванні державно-правових конфліктів. При цьому арбітраж повинен бути застосований лише тоді, коли самі сторони (сторона) конфлікту звернуться до глави держави, або ж тоді, коли конфлікт сам переросте у кризовий стан.

В підрозділі здійснено аналіз конституційного регулювання часових меж діяльності парламенту в разі його розпуску. Пропонується започаткувати на рівні Основного Закону інституційний механізм, який би гарантував оперативність прийняття державних рішень в умовах надзвичайного та воєнного стану.

У підрозділі 4.4 «Імпічмент вищих посадових осіб як форма врегулювання державно-правових конфліктів» досліджується інститут імпічменту високопосадовців на прикладі усунення з поста глави держави. Детально аналізується практика використання цього інституту в США, Литві, Румунії та Південній Кореї.

В підрозділі робиться висновок про те, що підстава для імпічменту має бути пов'язана з інститутом довіри, яка висловлюється главі держави при його обранні. Формулювання підстави має носити характер політико-правового проступку (порушення Конституції, присяги, вчинення злочину) і вказувати на те, що своїми діями чи бездіяльністю Президент завдав шкоди авторитету публічної влади. Крім того, імпічмент має бути справжнім засобом попередження (врегулювання) державно-правових конфліктів, тобто конфліктогенних ситуацій, що мають складну політико-

правову (з наголосом на першій частині слова) природу. Тому рішення про усунення Президента з поста має ухвалювати орган, який, як і глава держави, має демократичну легітимність – парламент. При цьому роль Конституційного Суду має зводитись до того, що Суд як інституція, діяльність якої не носить політичного характеру, має вирішити питання факту — чи мав місце в діях глави держави делікт, передбачений у Конституції в якості підстави для імпічменту. І лише за наявності позитивного висновку Суду парламент може ухвалити рішення про усунення Президента з поста. З огляду на вищенаведене, в підрозділі внесено пропозиції щодо удосконалення конституційної регламентації інституту імпічменту Президента України.

У підрозділі 4.5 «*Парламентська відповідальність Уряду в системі форм врегулювання державно-правових конфліктів*» вказується, що, як демонструє практика західних демократій, в багатьох ситуаціях конфлікти між вищими органами влади вдається врегулювати за допомогою такої форми їх врегулювання, як парламентської відповідальності уряду. У вітчизняній науці конституційного права спостерігається різне ставлення до цього інституту. Дисертантом запропоновано виділяти у відповідальності в конституційному праві дві складові – парламентську (політичну) відповідальність та конституційно-правову відповідальність.

Парламентська (політична) відповідальність уряду має особливу природу, це окремий вид відповідальності в конституційному праві, який містить в собі риси як політичної, так і юридичної відповідальності (перебуває на межі двох видів відповідальності). Тобто це закріплена на рівні Конституції відповідальність органу влади чи посадової особи (суб'єкта відповідальності), яка полягає у припиненні повноважень суб'єкта відповідальності за рішенням представницької владної інституції в разі втрати довіри до нього.

На відміну від цього конституційно-правова відповідальність настає лише за наявності в діях суб'єкта конституційного права такої підстави відповідальності, як конституційний делікт, який має характер правопорушення.

На думку дисертанта, в умовах встановлення на рівні Конституції колективної парламентської відповідальності, максимально пов'язаної з перебуванням на посаді прем'єра, запровадження індивідуальної парламентської відповідальності, що застосовується Верховною Радою України самостійно, є недоцільним. Законодавець передбачив на рівні Конституції «командний» спосіб функціонування уряду, тому видалення навіть одного гравця без згоди Прем'єр-міністра означає початок протистояння між виконавчою та законодавчою гілками влади.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, яка полягала у виробленні теорії державно-правових конфліктів та цілісної концепції конституційно-правового регулювання державно-владних відносин, заснованої на врахуванні конфронтаційної

моделі поведінки суб'єктів конституційного права при виробленні та реалізації державної політики.

Головними науковими і практичними результатами роботи є такі висновки.

1. Поступово з поля зору науковців та законодавців почали зникати такі характерні для будь-якого демократичного устрою (чи такого, що прагне ним бути) явища як державно-правові конфлікти. Однак значимість цієї компоненти у взаємодії владних суб'єктів недооцінити важко. Саме конфліктний стиль поведінки є типовим, як в процесі заволодіння владою (йдеться про звичайний виборчий процес), так і в ході її реалізації. Тут мова може йти як про функціонування владної системи за принципом «влада-опозиція», так і про внутрішнє конфліктне протистояння всередині урядових та парламентських структур за умов їх коаліційного характеру.

Усвідомлення цього факту дає змогу по-новому оцінити як зміст відносин, що є предметом конституційного права, так і визначити завдання, які стоять перед конституційним правом з приводу регулювання цих відносин і вибору нормативних засобів вирішення цих завдань.

2. Явище «політичного» є іманентним для сфери правового регулювання конституційного права. Недооцінка цього факту призводить до того, що поступово (за допомогою «процедурних» інструментів) політика в її розумінні, як «мистецтва керувати суспільними процесами», замінюється чіткими бюрократичними інструкціями. Такий стан справ може призвести до консервації протиріч, які існують між провідними політичними силами, стимулювати переростання видимої взаємодії на відверту боротьбу із повним нехтуванням існуючих конституційних приписів. Таким чином, політика має регулюватись конституційним правом за допомогою таких засобів, які б, по-перше, враховували існування постійного протистояння між суб'єктами права за владний ресурс, що носить обмежений характер, а по-друге, спрямовували це протистояння у конструктивне русло. При цьому має залишатися «поле розсуду» для вищих посадовців у прийнятті важливих державних рішень.

3. Кризові явища у вітчизняному політикумі і політичних системах інших країн, що перебувають на етапі переходу від тоталітаризму до демократичної державності, часто пов'язуються зі зміною конституційної системи публічної влади, яка не супроводжується проведенням виборів до представницьких органів влади відповідно до нового обсягу компетенції та нових конституційних завдань. Тому з метою запобігання державно-правовим конфліктам в майбутньому обов'язково слід враховувати вказану обставину. При цьому своєрідним гарантом на цьому шляху може виступити новий механізм зміни Конституції, який передбачатиме проведення дострокових парламентських виборів як обов'язкового етапу конституційної реформи.

4. Проведене дослідження дозволило встановити такі спеціальні фактори, які впливають на стан та динаміку державно-правових конфліктів:

- дискреційний характер багатьох повноважень вищих органів влади. Проведений аналіз

дискреційних повноважень, а саме, їх закріплення у конституційному законодавстві та практика їх застосування, дозволив зробити висновок, що максимально ефективно інститут дискреційних повноважень може існувати за наявності одразу таких трьох явищ — конституційної відповідальності вищих органів влади за прийняті ними рішення, довіри між інституціями влади, втрата якої веде до зміни персонального складу цих інституцій, та стійких конституційних традицій;

- недосконалість моделі формування вищих органів влади. Конфліктогенність моделі формування вищих органів влади була продемонстрована на прикладах функціонування таких органів, як Кабінет Міністрів України та Конституційний Суд України. Зроблені пропозиції про зміну моделі формування зазначених інституцій, які б мінімізували конфліктність у їх діяльності, а саме - призначення конституційних суддів парламентом спільно з главою держави та можливостей формування урядів меншості;

- «конкуруючий» характер окремих компетенційних сфер. Дослідження питання конфліктності «конкуруючої» компетенції (на прикладі зовнішньополітичних повноважень) дозволило продемонструвати як причини конфліктів, що виникають між вищими владними інституціями, так і вказати на шляхи зменшення такої конфліктності. Проблема тут полягає в тому, що на практиці і президент, і уряд не бажають чітко розподіляти сфери відповідальності на зовнішньополітичній арені.

5. Конфліктогенність конституційної реформи повинна розглядатись в аспекті забезпечення стабільності конституційного ладу. Вивчення досвіду функціонування конституційних систем західних демократій дає змогу висловити тезу про те, що стабільність конституційного ладу слід розглядати крізь призму збереження та захисту ключових цінностей конституційного ладу, зокрема таких, як республіканська форма правління, народовладдя, гідність людини, право на розвиток особистості тощо. Тому механізм конституційної реформи має гарантувати незмінюваність вказаних фундаментальних засад.

6. Конституційна реформа здатна ліквідувати конституційну кризу (чи запобігти її виникненню) в тому разі, коли вона надає змогу видозмінювати конституційну систему публічної влади. Однак такі зміни отримують легітимний характер лише тоді, коли в процедурі їх прийняття будуть задіяні різні форми реалізації народовладдя – безпосередня та представницька демократія. Це може мати місце, коли механізм внесення змін до Конституції передбачатиме обов'язкове проведення розпуску парламенту після попереднього схвалення ним конституційних змін та, відповідно, «подвійний» вотум з боку парламентів двох скликань. Такий механізм дозволить отримати схвалення суверена на зміну конституційного ладу, а також убезпечить від необґрунтованого реформування установчого акта.

Конституційна реформа може отримати найменш конфліктогенний характер в тому разі,

коли, по-перше, зміни будуть викликані самим життям, а не нав'язані певною політичною силою; по-друге, не будуть відзначатись дріб'язковістю, як-то виправлення помилок при застосуванні нормативної техніки; по-третє, вони повинні сприйматись народом як необхідність для подальшої розбудови демократичної та правової держави.

7. Під впливом складних геополітичних умов суттєвим чином видозмінюються підходи до ролі та місця парламенту у державному механізмі. На цьому тлі все більших розмірів набуває справжня криза парламентаризму. Практика державного управління потребує від загальнонаціональної представницької інституції концентрації уваги на забезпеченні можливостей обговорення складних проблем держави і суспільства («форуму нації») та здійсненні всебічного контролю за діяльністю виконавчих структур.

Разом з тим, прогресування «раціоналізації парламентаризму» і конфлікти, що виникають у державному управлінні через неї, ще не повною мірою охопили вітчизняну парламентську систему. Тому необхідним є збереження сильної ролі парламенту, особливо з питань зовнішньої політики, разом із можливостями впливу парламентаріїв на ухвалення остаточних рішень з цього напрямку.

8. Референдум розглядається у французькій та інших західних політико-правових доктринах, як крайній, але найбільш ефективний, в тому числі і з точки зору легітимності, спосіб врегулювання державно-правових конфліктів. Попри це, потенціал «легітимності» референдуму, як демонструє досвід багатьох держав, може бути використаний як у креативному, так і в деструктивному напрямку. Його застосування має бути максимально виваженим.

Найбільш виправданим є використання референдуму при прийнятті нової Конституції (повному її перегляді) та при вирішенні питань, пов'язаних із державним суверенітетом.

9. Останнім часом спостерігається розходження між функціонуванням референдуму та роботою парламенту. Йдеться про використання главою держави такого інструменту як референдум для ухвалення важливих державних рішень «в обхід» парламенту. Приклади цього можна знайти у практиці не лише французького конституціоналізму. Подібний крок глави держави пояснюється необхідністю здійснення ним арбітражних функцій.

В роботі акцентується також увага на необхідності «розблокування» (шляхом внесення відповідних змін до Конституції України) питання про можливість використання референдуму вищими органами влади України (парламентом та Президентом) з метою врегулювання серйозних державно-правових конфліктів.

10. Розпуск парламенту може бути використаний як інструмент врегулювання державно-правових конфліктів лише в ситуації, коли використання інших засобів не дало очікуваного результату. Використання цього інституту спрямовано, перш за все, на забезпечення дієздатності та легітимності виконавчої влади, зокрема, вищого органу цієї гілки влади.

11. Притягнення вищих органів влади та посадових осіб до відповідальності розглядається в дисертації як важливий елемент механізму врегулювання державно-правових конфліктів. Йдеться як про імпічмент вищих посадових осіб, так і про використання іншої складової відповідальності у конституційному праві – притягнення уряду, його членів та інших осіб, що обіймають політичні посади, до парламентської (політичної) відповідальності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографії та підручники:

1. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права. – Харків: Право, 2008. – 220 с.

Рецензії:

Герасіна Л., Панов М., Тихий П. Системне конституційно-правове дослідження державно-правових конфліктів // Право України. – 2009. – № 2. – С. 189-192.

Цоклан В.І. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права України // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2009. – № 6. – С. 89-91.

2. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. – Харків: Право, 2008. – Т. 2: Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення / за заг. ред. Ю.П. Битяка. – 576 с. (§ 1.2. «Конституційна реформа та стабільність конституційного ладу: правовий аналіз системного взаємозв'язку»).
3. Конституційне право України / За ред. В.П. Колісника та Ю.Г. Барабаша. – Харків: Право, 2008. – 416 с. (відп. ред., розділ 15).

Статті у фахових наукових виданнях:

1. Парламентаризм в системі демократичних цінностей сучасного суспільства // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – № 4. – С. 47-51.
2. Роль Верховної Ради України у розв'язанні державно-правових конфліктів на сучасному етапі державотворення // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – № 1 (40). – С. 55-64.
3. Правові засади функціонування парламентської коаліції: проблеми теорії та практики // Вісник Академії правових наук України. – 2006. – № 2 (45). – С. 51-60.
4. Дострокове припинення повноважень депутата як засіб забезпечення фракційної (партійної) дисципліни в парламентській практиці зарубіжних країн // Право і безпека. – 2006. – Т. 5 – № 3. – С. 10-14.
5. Розвиток засад парламентаризму в Україні // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2006. – № 11. – С. 175-183.
6. Парламентська відповідальність Уряду в конституційній практиці країн ЄС та України:

порівняльно-правовий аналіз // Право України. – 2007. – № 4. – С. 12-17.

7. Проблеми взаємодії Президента та Уряду в механізмі здійснення зовнішньої політики в Україні: конституційно-правовий аналіз // Вісник Академії правових наук України. – 2007. – № 1 (48). – С. 75-85.
8. «Глобалізаційний» виклик парламентаризму: конституційно-правовий аспект // Університетські наукові записки. – 2007. – № 1. – С. 40-46.
9. Дострокові вибори як засіб врегулювання державно-правових конфліктів // Право України. – 2007. – № 11. – С. 126-130.
10. Часові межі діяльності парламенту у випадку дострокового припинення його повноважень // Форум права. – 2007. – № 3. – С. 37-43 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-3/07bygpir.pdf>.
11. Дискреційні повноваження вищих органів влади: правова природа та умови ефективного застосування // Університетські наукові записки. – 2007. – № 4. – С. 49-54.
12. Реформування системи призначення суддів Конституційного Суду України як напрямок зниження конфліктності у його діяльності // Право і безпека. – 2007. – Т. 6. – № 2. – С. 10-14.
13. Інститут розпуску парламенту на сучасному етапі державотворення: порівняльно-правовий аспект // Університетські наукові записки. – 2008. – № 1. – С. 36-43.
14. Про використання терміну «конфлікт» в конституційному законодавстві // Вісник Академії правових наук України. – 2008. – № 1 (52). – С. 79-88.
15. Про співвідношення категорії «державно-правовий конфлікт» із іншими суміжними категоріями // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 5. – С. 7-13.
16. Конфліктологічний підхід в конституційно-правовому регулюванні державно-владних відносин // Юридична Україна. – 2008. – № 7. – С. 21-27.
17. Державно-правовий конфлікт як категорія науки конституційного права // Форум права. – 2008. – № 2. – С. 15-20 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-2/08bygnpk.pdf>.
18. Парламентська відповідальність Уряду як форма врегулювання державно-правових конфліктів // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2008. – Випуск 41. – С. 184-192.
19. Імпічмент як форма конституційно-правової відповідальності і засіб врегулювання державно-правових конфліктів // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2008. – Вип. 96. – С. 44-53.
20. Конфліктогенний потенціал конституційної реформи (правовий аналіз) // Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. – 2008. – Вип. 40. – С. 40-44.
21. Попередження і врегулювання державно-правових конфліктів: теоретико-методологічні

- засади // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2008. – Вип. 97. – С. 40-49.
22. Про причини конституційної кризи в Україні // Університетські наукові записки. – 2008. – № 3. – С. 36-41.
23. Державно-правовий конфлікт як об'єкт конституційно-правових досліджень // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 10. – С. 5-13.
24. Референдум як спосіб вирішення питань, пов'язаних із державним суверенітетом // Вісник Академії правових наук України. – 2008. – № 3 (54). – С. 98-108.
25. Державно-правові конфлікти: поняття, сутність, ключові ознаки // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2008. – Вип. 47. – С. 67-75.
26. Загальні фактори, що впливають на стан та динаміку державно-правових конфліктів (конституційно-правовий аспект) // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Зб. наук. пр. – 2008. – № 3. – С. 13-21.

Тези наукових доповідей та повідомлень:

1. Повноваження сучасного парламенту в сфері національної безпеки: порівняльно-правовий аналіз // Сучасні проблеми юридичної науки: стан та перспективи розвитку: Тези доповідей і наук. повідом. наук. конф. молод. учених та здобув. / За загал. ред. проф. М.І. Панова. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2005. – С. 15-17.
2. Проблеми застосування нового Регламенту Верховної Ради України // Тези доповідей і наук. повідом. наук. конф. молод. учених та здобув. / За загал. ред. проф. М.І. Панова. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. – С. 5-7.
3. Засоби забезпечення дисципліни при розгляді питань на пленарних засіданнях парламентів в конституційній практиці країн ЄС // Конституційно-політичний процес в Україні: ідеї, досвід, проблеми: Збірник наукових статей (за матеріалами XVIII Харківських політологічних читань). – Харків: Право, 2006. – С. 6-7.
4. «Партійні» підстави дострокового припинення повноважень парламентарія: порівняльно-правовий аспект // Теоретичні та практичні проблеми реалізації Конституції України: Тези доповідей і наук. повідом. учасн. всеукр. науково-практич. конф. / За загал. ред. проф. М.І. Панова. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. – С. 173-178.
5. Питання конституційно-правового статусу народного депутата України в нових політико-правових умовах // Сучасні проблеми юридичної науки та практики: Тези доповідей і наук. повідом. всеукр. наук. конф. молод. учених та здобув. / За загал. ред. проф. М.І. Панова. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2007. – С. 35-38.
6. Конфлікти в системі місцевого самоврядування: конституційно-правовий аналіз // Матеріали

- наукових семінарів та "круглих столів", проведених НЮОУ імені Ярослава Мудрого спільно з АПрНУ в рамках Фестивалю науки 15-16 травня 2007 року. – Х.: Право, 2007. – С. 104-106.
7. Рівень правової культури як інструмент передвиборчої боротьби // Правова культура і громадянське суспільство в Україні: стан і перспективи розвитку: Матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 12 жовт. 2007 р. – Х.: Право, 2007. – С. 101-103.
  8. Конституційна реформа як підґрунтя для виникнення державно-правових конфліктів // Сучасні проблеми юридичної науки та практики: Тези доповідей і наук. повідом. всеукр. наук. конф. молод. учених та здобув. / За загал. ред. проф. А.П. Гетьмана. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2007. – С. 12-14.
  9. Функціональне призначення інституту розпуску парламенту: конституційно-правовий аналіз // Актуальні проблеми тлумачення і застосування юридичних норм: Збірник статей учасників науково-практич. конф., присвяч. пам'яті проф. П.О. Недбайла. 28-29 березня 2008 р. – Львів: Юрид. фак. ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – С. 65-66.
  10. Роль та місце Конституційного Суду України в механізмі вирішення державно-правових конфліктів // Збірник тез доповідей та наук. повідом. учасників наук.-прак. семінару молодих учених та здобувачів «Проблеми судової реформи в Україні» / Під заг. ред. А.П. Гетьмана. – Х.: Вид-во «Кроссроуд», 2008. – С. 5-8.
  11. «Конфліктогенний» потенціал парламентської відповідальності та особливості її політико-правової природи // Проблеми державно-правового розвитку в умовах європейської інтеграції і глобалізації: Матеріали міжнар. наук. семінару, м. Харків, 16 трав. 2008 р. / Редкол.: Ю.П. Битяк, І.В. Яковюк, Г.В. Чапала. – Х.: Право, 2008. – С. 49-51.
  12. Про стабільність конституційного ладу // Актуальні проблеми конституційного права та державотворення: Зб. наук. пр. / За заг. ред. В.М. Олуйка. - Хмельницький: Вид-во Хмельницького університету управління та права, 2008. – С. 63-67.
  13. Соціально-економічні права громадян як об'єкт конституційного регулювання в контексті необхідності реформування Основного Закону України // Національні та міжнародні механізми захисту прав людини: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 19-20 вересня 2008 р.) / За ред. проф. А.Т. Комзюка. – Х.: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. – С. 46-49.
  14. Судова влада як предмет конституційного регулювання // Конституційні аспекти судової реформи: Матеріали наук.-практ. конф., 26-27 черв. 2008 р. – Х.: Право, 2008. – С. 44-46.
  15. Фактори конфліктності в державно-владному середовищі: конституційно-правовий аналіз // Юридична наука очима молодих вчених: Тези доповід. та наук. повідом. всеукр. наук.-прак. конф. молод. вчених та здобув. / За заг. ред. проф. А.П. Гетьмана. – Х.: Вид-во «Кроссроуд», 2008. – С. 13-16.

16. Конституційний механізм прийняття рішень, пов'язаних із державним суверенітетом, та роль референдуму в ньому // Осінні юридичні читання: Тези доповід. та наук. повідом. всеукр. наук.-прак. конф. молод. вчених / За заг. ред. проф. А.П. Гетьмана. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2008. – С. 66-68.

АНОТАЦІЯ

Барабаш Ю.Г. Державно-правові конфлікти на сучасному етапі державотворення: конституційно-правовий аспект. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, м. Харків, 2009.

Робота присвячена дослідженню такого конституційного явища, як «державно-правовий конфлікт». Запропоновано визначення «державно-правового конфлікту» як категорії науки конституційного права та розкрито зміст конфліктологічного підходу в конституційно-правовому регулюванні владних відносин.

Висвітлені загальні та спеціальні фактори конфліктності у владному середовищі. З'ясовано конфліктогенний потенціал дискреційних повноважень вищих органів влади, встановлено вплив моделі формування вищих органів влади на конфліктність у їх діяльності. З конфліктно-правової точки зору досліджений інститут конкуруючої компетенції. Проаналізовані кризові стани у владі та механізми їх подолання.

Продемонстрована сутність інституту розпуску парламенту, здійснена класифікація підстав розпуску парламенту. Розкритий конфліктологічний потенціал інститутів референдуму та імпічменту вищих посадових осіб. Розроблена теоретична модель відповідальності в конституційному праві України, як система двох складових – парламентської (політичної) відповідальності та конституційно-правової відповідальності.

Ключові слова: державно-правовий конфлікт, конституційна криза, конфліктологічний підхід, дискреційні повноваження, конкуруюча компетенція, конституційна реформа, референдум, розпуск парламенту, імпічмент, парламентська відповідальність.

АННОТАЦИЯ

Барабаш Ю.Г. Государственно-правовые конфликты на современном этапе государственного строительства: конституционно-правовой аспект. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право. – Национальная юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, 2009.

Диссертация является первым комплексным научным исследованием, в котором освещена концепция конституционно-правового регулирования государственно-властных отношений, основанная на учете конфронтационной модели поведения субъектов властных отношений, характерной для стран, которые находятся на этапе становления демократической государственности, отрицательных сторон и положительного потенциала конфликтов во властной среде.

Установлено, что исследование государственно-правовых конфликтов позволяет выделять те сферы функционирования властного механизма, в которых конституционно-правовое регулирование должно быть минимизированным с целью гарантирования возможностей реализации ключевыми субъектами политической системы программ развития государства и общества. Раскрыто содержание конфликтологического подхода в конституционно-правовом регулировании властных отношений, который позволяет выстраивать эффективную систему таких отношений с учетом фактора невозможности взаимодействия вышестоящих органов власти исключительно на началах консенсуса.

Выявлен конфликтогенный потенциал дискреционных полномочий вышестоящих органов власти, условиями эффективности реализации которых предлагается признать функционирование института конституционной ответственности высших органов власти, доверие между ними, потеря которого ведет к изменению персонального состава этих учреждений, и стойкие конституционные традиции.

Обоснован вывод о том, что с целью уменьшения конфликтности во властной среде необходимо усовершенствовать механизм изменения Конституции Украины путем включения института роспуска парламента в процесс внесения изменений в Основной Закон Украины.

Доказано, что изменение конституционной системы публичной власти должно сопровождаться проведением выборов в представительные органы власти. В случае игнорирования этого требования могут возникать серьезные кризисные явления во властной среде.

Разработана правовая модель специальной процедуры решения вопросов, связанных с государственным суверенитетом, которая бы обеспечивала его компромиссный характер для политических сил и гарантировала бы соблюдение конституционного принципа народовластия. Разработана теоретическая модель ответственности в конституционном праве Украины как система двух составных - парламентской (политической) ответственности и конституционно-правовой ответственности.

Дальнейшее усовершенствование получило положение о значении конкурирующей компетенции для возникновения и динамики государственно-правовых конфликтов, а также важности обеспечения взаимодействия между субъектами конкурирующей компетенции для

уменьшения конфликтности в «конкурентной» сфере.

Проанализирована сущность института роспуска парламента в контексте необходимости обеспечения постоянности в функционировании государственного механизма, особенно в части деятельности Правительства, осуществлена классификация оснований роспуска парламента. Доказано, что конфликтогенный потенциал института референдума должен использоваться с целью предоставления наибольшей легитимации важным государственным решениям и с целью недопущения противопоставления форм непосредственной демократии формам представительной демократии применяться как факультативное средство при отсутствии консенсуса между политическими силами в парламенте.

Выдвинуто предложение о нецелесообразности в существующих политико-правовых условиях применения коалиционного способа формирования Кабинета Министров Украины и назначение судей Конституционного Суда Украины тремя разными субъектами конституционного права самостоятельно.

Получило дальнейшее развитие положение о необходимости усовершенствования предусмотренной действующей Конституцией Украины процедуры импичмента Президента Украины путем изменения роли Конституционного Суда Украины в этой процедуре.

Ключевые слова: государственно-правовой конфликт, конституционный кризис, конфликтологический подход, дискреционные полномочия, конкурирующая компетенция, конституционная реформа, референдум, роспуск парламента, импичмент, парламентская ответственность.

ANNOTATION

Barabash Ju.G. State-and-legal conflicts at the present stage of the state building: constitutional-and-legal aspect. – Manuscript.

Dissertation for Doctor of legal sciences scientific degree, speciality 12.00.02 - constitutional law; municipal law. – Yaroslav the Wise National Law Academy of Ukraine, Kharkov, 2009.

The work is dedicated to the research of such constitutional phenomenon as a «state-and-legal conflict». The determination of «state-and-legal conflict» as a category of the science of constitutional law is offered and the essence of conflict approach is determined in constitutional-and-legal regulation of power relations.

The general and special factors of conflicts are reflected in the power environment. Conflict potential of discretionary authority of the higher borders of power is found out, the influence of form of model of the higher organs of power on a conflict in their activity is determined. From the conflict-and-legal point of view the institute of competitive competence is investigated. The crisis between higher borders of power and mechanisms of their overcoming are analyzed.

The essence of institute of parliament's dissolution is shown, classification of grounds of parliament's dissolution is effected. Conflict potential of institutes of referendum and impeachment of higher officials is discovered. The theoretical model of responsibility in the constitutional law of Ukraine is developed as a system of two constituents - parliamentary (political) responsibility and constitutionally-and-legal responsibility.

Keywords: state-and-legal conflict, constitutional crisis, conflict approach, discretionary authority, competitive competence, constitutional reform, referendum, dissolution of parliament, impeachment, parliamentary responsibility.

Відповідальний за випуск
кандидат юридичних наук, доцент
В.В. Речицький

Підписано до друку 29.06.2009 р. Формат 60x90/16
Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.
Ум. друк. арк. 1,7. Обл.-вид. арк. 1,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 3647

Друкарня
Національної юридичної академії України
імені Ярослава Мудрого
Україна, 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77